

Предраг Пузовић

Универзитет у Београду
Православни богословски факултет
Београд
ppuzovic@bfspc.bg.ac.rs

УДК: 271.22(497.11)

ПРИМЉЕНО: 16. 09. 2016.

ОДОБРЕНО: 23. 09. 2016.

Страдање свештеника из епархије Горњокарловачке током Првог светског рата

Сажетак: У раду су изнети кратки поаци о страдању свештеника из Горњокарловачке епархије током Првог светског рата.

Кључне речи: свештеници, таоци, итернација, манастир Гомирје, Аустро-Угарска.

За време Првог светског рата епархијом Горњокарловачком је администрирао викарни епископ Иларион Зеремски. Он се енергично заузимао код аустријских и војних власти за прогане свештенике и за свој народ због чега му је прећено од полицијских власти да ће бити интерниран. Но, и поред пожртвованог заузимања надлежног епископа за своју паству, свештенство епархије Горњокарловачке није било поштеђено терора и страдања којима је био изложен сав српски народ у Аустро-Угарској током Првог светског рата. О томе најпотпуније податке налазимо у извештају проте Исе Пејновића писаном 1940. године.

У време писања овог извештаја епископ Горњокарловачки био је Сава (Трлајић). Епископ Сава је за време Првог светског рата био парохијски свештеник у Башаиду у Банату. Писац извештаја прота Исо Пејновић износи неке податке о страдању свештеника Саве од мађарских власти. После претреса његовог дома мађарске власти су га ухапсиле и извеле пред суд. Про-вео је једно време у истражном затвору. После саслушања неких Мађара, који су као поштени људи на суду говорили истину, пуштен је из затвора и стављен под полицијски надзор. Да би га удаљили од парохијана, полицијске власти су предложиле војним властима да га мобилишу и доделе мађарским и румунским пуковима као војног свештеника. Тако би као политички непоуздан човек стално био под строгим надзором војних власти. Епископ Сава је као војни свештеник провео извесно време у Карпатима а онда је демобилисан и враћен у своју парохију, где је дочекао крај рата.

Извештај проте Исе Пејновића о страдању свештеника у Горњокарловачкој епархији проследио је епископ Сава Светом архијерејском синоду 17.

јула 1940. године. Из извештаја се види да су почетком рата почела „хапшења, таоштва, интернације, кућни затвори, претреси лични и кућни, суђења, стрељања без суда и без изрицања правде. Све су то били страшни моменти, а затвори полицијски и судски пуни робља и невиних жртава. Затвори полицијски били су страшнији, а исто тако и војнички. Судски затвори били су бољи и сношљивији.“

Аустроугарске власти су српске православне свештенике из различитих полицијских затвора и из интернација спроводиле у манастир Гомирје. Сваки десети свештеник из Горњокарловачке епархије био је интерниран у поменути манастир. Током 1915, 1916. и 1917. године били су интернирани у манастир Гомирје следећи свештеници: Милојко Дошен из Широке Куле, Милан Крајновић из Смиљана, Милан Грбић из Мекињара, Јанко Кравић из Удбине, др Никола Марковић из Оточца, Димитрије Рајковић из Бољеваца, Огњен Мангуловић из Вуковара, Светозар Зорић из Брувна, Манојло Оклобдија из Врела, Љубомир Бабић из Бјелопоља, Радивој Кораћ из Дебелог Брда, Перо Рашета из Крбавице, Гено Вурдеља из Петровог Личког Села, Димитрије Коплић из Срем. Карловаца, Антоније Апостоловић из Кленка, Пајо Зековић из Карловаца, Перо Бронзић из Платичева, Марко Булић из Борова, Лазо Сабовљевић из Срем. Карловаца, Евгеније Дамјанов из Прогара, Никола Пујаковић из Старих Бановаца, Георгије Живковић из Грка, Јован Гомирац из Јакова, Мита Дамјановић из Угриноваца, Стеван Пејић из Штикаде, свршени богослов Ђорђе Станојевић из Буковца, др Родољуб Стојаковић из Митровице, Милан Докмановић из Плашког, Исо Пејновић из Дубице, Инокентије Брајић из Бешенова, Богољуб Бошњаковић из Митровице, Константин Мијачевић из Клокочевика, Михајло Умљеновић из Кодаша, Јован Маринковић из Ашање, Доситеј Теодоровић из Крушедола, Андрија Дојић из Болча и Драгутин Шарац из Машвине. Војне власти су биле одредиле да се у манастир Гомирје интернирају професор Богословије Владан Максимовић из Сремских Карловаца, Емил Грбић из Руме и још неки. Зашто нису интернирани у манастир Гомирје није познато. У манастир није интерниран познати национални радник свештеник Гига Јовић, парох у Сремским Карловцима. Он је болестан из Арада допраћен до Огулина, где је и умро. Сахрањен је тајно на српском православном гробљу у Огулину. Југословенски „Соко“ му је подигао споменик, довозавши велики камен са Кленка, на коме је уклесана мраморна плоча са латиничким натписом:

„Почивај у миру добри друже, драги брате, одлични свештениче и непоколебиви борче за слободу Срба и Хрвата, које си ти једнаком љубављу љубио, волио и желио им слободу, али је ниси дочекао“.

Писац извештаја прота Пејновић описао је и своје страдање током рата. Приликом проглашења мобилизације 26. јула 1914. године био је на паро-

хији у Дубици. Сутрадан је по наређењу жандарма отишао у војни округ у Оточац. После десетак дана вратио се у Дубицу. На свакој раскрсници била је постављена табла са натписом „Пријеки Суд“ а на мосту реке Уне натпис „Војни пријеки Суд“. Нарочито су хапшени и прогоњени чланови српског „Сокола“. Међу онима који су пострадали помиње се вођа српског „Сокола“ Стево Радотић и члан „Сокола“ Ђуро Ђуричић из Дубице. Ђуричића су жандари изболи бајонетима у Суњи иако је био војник у аустријској војсци. Прота Пејновић по повратку у Дубицу стављен је под најстрожији полицијски надзор. Уследило је хапшење и спровођење под полицијском пратњом у затвор у Костајници. Одавде ће под војном пратњом преко Загреба бити спроведен у затвор у Огулину, а потом у манастир Гомирје. У акту који је потписао чиновник среске испоставе у Дубици стоји да је ухапшен „због тоталне политичке и државне непоузданости“.

Прота Пејновић је описао и живот у манастиру Гомирју. По њему живот у манастиру је био монотон „јер је манастир био претворен у казниону са јаком војничком и жандармеријском контролом“. Ипак је у манастиру живот био подношљивији него по разним смрдљивим и влажним полицијским затворима. Овде су свештеници, иако под будним оком војске и жандара, могли да читају, преводе, да шетају, да играју шах, да оформе свој хор итд. Савесно и усрдно су свршавали богослужење. Поред свега будно су пратили шта се дешава на ратишту.

Над интернираним свештеницима у манастиру поседни надзор водио је преко својих органа повереник за јужну војску из Новог Сада Бела Талијан. Међутим, над Исом Пејновићем надзор је вршила пета етапна команда у Љубљани. Августа 1915. године саслушаван је у манастиру прота Пејновић од полиције и жандарма. То је изазвало нервозу међу затвореницима јер је прота био доведен у везу са Сарајевским атентатом и са људима који су учествовали у атентату. Уколико би се оптужбе доказале губила се глава. После саслушања етапна команда у Љубљани је одредила да се прота Пејновић интернира у Салцбург. Интернирање су спречили др Душан Пелеш, посланик у хрватском и заједничком Сабору, др Едо Лукинић, др Богдан Медаковић и други. Тако је Пејновић под пратњом жандара вођен на саслушање у Загреб и враћан у манастир Гомирје.

Поред поменутих свештеника били су интернирани или затворени и осуђени многи свештеници. Поменућемо неке. Прота Милан Рајчевић, свештеник у Осредцима, ухапшен је у почетку рата, везан ланцима доведен је у затвор у Доњем Лапцу. Из Доњег Лапца преко планине Кука и Удбине у ланцима пешице у пратњи жандара спроведен је у затвор Окружног суда у Госпићу. Овде је провео у истражном затвору неколико месеци након чега је осуђен на осам месеци робије са образложењем „ради сметања јавног мира и реда“. После издржане казне у казненом заводу у Госпићу стављен

је под строги полицијски надзор и конфиниран у својој парохији. Његово страдање је престало сломом Аустроу-Угарске.

Један од највећих страдалника из епархије Горњокарловачке био је свештеник Јово Узелац из Зрмање. Ухапшен је у свом дому и по великом невремену, везан, спроведен у затвор у Грачацу. Од злостављања и пребијања од жандарма овај честити свештеник је умро. Аустријске полицијске власти нису дозволиле да му лекар пружи помоћ нити да буде смештен у болницу. Народна скупштина Краљевине Југославије је његовој супрузи дала извесну новчану помоћ у име народног признања.

Свештеник Симо Војводић из Срба је прогоњен, интерниран и извођен пред војни суд зато што су његов син и зет били добровољци у српској војци. Процес пред војним судом трајао је до краја рата.

Са свештеницима који су били интернирани у Грачацу поступало се грубо. Ништа није било другачије ни са свештеницима који су били интернирани у Удбину. Међу свештеницима који су дуже време провели у затвору у Удбини био је Петар Трбојевић. Свештеници су овде спавали по подовима у нездравим полицијским затворима, јер шеф полиције није дозвољавао да им се допреми креветна постељина. Трбојевић је преживео рат и једно време је био референт за православну вероисповест у министарству војске и морнарице у Београду.

Из Личко-крбавске жупаније били су интернирани и дуго времена провели у полицијским затворима свештеници: Миланко Борић из Плоча; Михаило Шумоња из Залужнице; Јован Рајачић из Сења, и умировљени архијерејски намесник лички прота Гено Илић. Са подручија Модрушко-рјечке жупаније: прота Симо Омчикус; прота Владимир Дујић, архијерејски намесник у Српским Моравицама; прота Стево Косановић, парох плашчански и Милутин Вукелић, парох у Огулину. Са подручија Загребачке жупаније Павле Драгић, парох у Блињи, и Никола Радошевић, парох у Јошавици. Под полицијским надзором а неко време интернирани по кућама били су умировљени архијерејски намесник петрињски прота Родољуб Пајић, професор катихета Јово Воркапић из Петриње и Нинко Седлар у Четвртковцу.

У истражном затвору у Костајници провео је дуже време парох мемински Никола Живковић. Оптужен је „ради сметања јавног мира и реда а истрага се водила и ради злочина велеиздаје“. Исо Пејновић у извештају истиче правдољубивост средског судије Ивице Ковачевића у вођењу истраге против Николе Живковића. „Нико у читавој Хрватској није толико заштићавао Србе без обзира на њихов друштвени положај, као што је то чинио судија Ивица Ковачевић.“

Свештеник Светозар Нехрони из Утолице је дуго времена провео у истражном затвору а касније је осуђен на робију. Војне власти су ухапсиле

свештеника Драгутина Малића из Требиње, а касније га предале полицијским властима које су га болесног дуже време држале у влажним затворима у Карловцу. Свештеник Перо Крајновић је дуже време био интерниран и затворен иако је био народни заступник у Хрватском сабору и на заједничком Угарско-Хрватском сабору у Будимпешти. Није нико узео у заштиту свештеника Крајновића иако је имао посланички имунитет од два сабора.

Прота Исо Пејновић са поносом помиње неке Хрвате који су се заузимали за прогоњене српске свештенике и српски народ. Због таквог свог става били су од полицијских власти прогоњени, малтретирани па чак и интернирани. То су били: др Томислав Томљеновић, бивши бан хрватског, котарског предстојника Ферковића из Двора на Уни, котарски предстојник Кајфеша у Доњем Лапцу, срески судија у Костајници Ивица Ковачевић и Филип Шестић, који је пред крај рата постављен за срескога претстојника у Костајници.

Уставом Српске Православне Цркве 1931. године од епархије Бањалучке су узети срезови Бихаћ, Цазин и Босанска Крупа и припојени Горњокарловачкој епархији. Прота Исо Пејновић даје податке о неким прогоњеним свештеницима и са овог подручија. Према овом извештају полицијске и војне власти су у почетку рата ухапсиле следеће свештенике: Милана Ђукића из Вел. Радића; Марка Миљевића из Бушевића; Марка Гаковића из Бос. Крупе; Петра Карановића из Суваје; Јована Татића из Ивањске; Милу Богуновића из Врела; Николу Грбића из Глинице; Милана Латинковића из Врточа и Стевана Ковачевића из Бихаћа. Ови свештеници су под војничком пратњом спроведени преко Брода и Винковаца у злогласни логор у Арад. Многи од њих због злостављања, глади и нездравих подземних ходника остали су тамо заувек. Са њима је страдао и велики број њихових парохијана.

Прота Никола Богуновић за време рата био је свештеник у Ракелићима код Приједора. Ухапшен је на почетку рата и проглашен за таоца у Приједору. После великих патњи пуштен је кући, где је био до краја рата под најстрожијим полицијским надзором.

Из Арада су под војничком пратњом враћени у Бихаћ Стеван Ковачевић, парох из Бихаћа, Милан Латинковић, парох из Врточа, и Никодим Новаковић из Босанског Петровца. Због злочина велеиздаје судио им је Бихаћки Окружни суд и осудио их на изванредан број година робије. Издржали су казне као обични робијаши.

На крају извештаја прота Исо Пејновић напомиње да није био у могућности да прикупи податке о свим прогоњеним и страдалим свештеницима као и о страдању српског народа. Моли свештенике да сваки у својој парохији унесе у парохијске летописе и најмањи прогон од аустријских власти, веродостојно без искривљивања чињеница.

Закључак

У раду су укратко изнети подаци о прогоњењу и страдању свештеника у Горњокарловачкој епархији према извештају који је написао прота Исо Пејновић. У извештају су поменути и неки свештеници са подручја која су припадала до 1931. године Бањалучкој епархији. Те године та подручја су припојена Горњокарловачкој епархији. Писац извештаја је свестан да нису обухваћени сви страдали свештеници услед недостатка података па моли парохијско свештенство да прикупља и најмање податке и уноси их у парохијске летописе како би се створила што потпунија слика о страдању српског православног свештенства током Првог светског рата.

Извори

Православни епископ епархије Горњокарловачке у Плашком Е. А. Број, 814/1940, 17. VII 1940; Архив Светог архијерејског синода, АС, Ф, IX, 1941.

Suffering of the Priests from Diocese of Gornji Karlovac during World War I.

Summary: This paper presents brief information about the suffering of the Diocesan Priests from the Gornji Karlovac during the First World War.

Keywords: priests, hostages, monastery Gomirje, Austria-Hungary